

Историја филозофије и њен значај за филозофију

www.pravoslovo.net

О филозофији највише и најтемељније говори њена историја. Историја филозофије говори, пре свега, да стара филозофска дела (идеје, схватања, стремљења и правци) не могу бити замењена новим делима, као што, на пример, стара техничка оруђа могу бити и бивају замењена новим и савршенијим оруђима. У том погледу је филозофија много ближа уметности, него техници. Њена дела не застаревају као што застаревају техничка дела, иако је тешко замислити да би се неко у савремено доба могао бавити филозофијом, као на пример, Сократ, Платон и Аристотел. Познавање савремене филозофије не може заменити античку филозофију. Због тога је филозофија суштински везана за своју историју. Филозофска култура је изразито историјска. Не може се ни замислити филозофско образовање без темељног изучавања и познавања историје филозофије.

Историја филозофије се највише додирује и преплиће са историјом науке, нарочито у прошлости, када је филозофија обухватала готово сва знања и кад још није било утврђених и одређених граница између ње и посебних наука.

Али, историја филозофије се суштински разликује од историје науке. У историји наука може чак и обичан посматрач уочити напредак знања. У историји филозофије се сличан напредак не може уочити. Ако се у историји филозофије тражи напредак знања по угледу на историју наука и ако се напредак уопште мери напретком технике и економије (као што се често чини), онда се на темељу историје филозофије тврди да филозофија као наука нема никакве вредности. На то је нарочито указивао Хегел. Али он је, такође, истицао да је историја филозофије веома значајна ако се њен предмет схвати како треба, али да чак остаје значајна и онда ако се њена сврха схвати наопако. По његовом мишљењу, може чак да изгледа да значај историје филозофије утолико више расте, уколико је погрешнија представа о филозофији и о значају који њена историја има за њу.

Међутим, обичном посматрачу није лако схватити тај значај, јер се историја филозофије показује на површини као мноштво разних идеја, учења, система, праваца и стремљења, у коме нема никаквог унутрашњег суштинског јединства.

У почетку су историчари филозофије само тако и приказивали историјско кретање филозофије. Описивали су како се временским редоследом јављају поједини филозофи и њихова учења, не покушавајући уопште да у редоследу имена, идеја и система открију унутрашњу везу. Била је то, у ствари, само хроника историјских кретања филозофије, која је описивала, а мало објашњавала.

Такво, хроничарско и анегдотско описивање историје филозофије први је

одлучно критиковао Хегел. Он је показао да се површност таквог става према историји филозофије прикрива привидном ученошћу. Таква ученост, по његовим речима, није ништа друго него знање многих ствари које немају никакав други значај, изузев што могу бити предмет знања. Истицао је, у истом смислу, да филозофска и научна обрада историје филозофије није уопште ствар учености, већ умног сазнања да се испод површине привидног хаоса система ипак крије неки суштински ред, и да је главни проблем (у филозофској и научној обради историје филозофије) да се тај ред открије, да се утврди шта значе поједине филозофске идеје, системи и стремљења у току читаве историје филозофије и шта тај ред може да значи за објашњење идеја, праваца и стремљења у појединим епохама. Хроничаре, који су у стању да пишу учене књиге о историји филозофије, иако нису уопште схватили шта је она у самој својој суштини, Хегел је иронично упоредио са животињама које чују све тонове неке музике, али до њихове свести ипак не допире никаква хармонија!

Ако се историја филозофије обухвата као целина, може се, пре свега, уочити да та разноликост филозофских мишљења није никада била штетна за саму филозофију. Хегел је у том погледу био у праву. Филозофија се најбујније развила и потврдила управо онда када су постојали услови да се развије највећа разноликост мишљења. То је било у старој Грчкој. У средњем веку, када није било суштинске разноликости мишљења (јер владавина теологије то не подноси), филозофија је била само оруђе теологије, или, како се то обично говорило - „служавка теологије". А у модерно доба се потврђује оно што се показало већ у старом и у средњем веку: филозофија процвета кад има услова за умну критику и неспутану разноликост мишљења, а замире кад тога нема и кад завлада „монолитност" мишљења.

Управо разноликост мишљења и покреће филозофију, јер је она у самој суштини слободно, смишљено постављање питања и расправљање. Када се питања не могу постављати мимо неприкосновених ауторитета, или када се постављају само у границама које ти ауторитети одређују, прописују или одобравају, мишљење се присилно враћа у стање малолетности и њему се намеће „руководство" (теологије, политике, или било које друге идеологије). У таквим случајевима филозофија се претвара у обично оруђе владајуће идеологије и од ње не остаје ништа осим имена. Средњи век је то убедљиво доказао. Историја филозофије то потврђује као целина. Због тога је проучавање историје филозофије најпоузданији пут до саме филозофије, истински увод у филозофију.

У оквиру историје друштвене свести човечанства свој смисао има и свеукупна историја филозофије, као и сваки њен период, и свака поједина филозофија. Ту свој прави смисао добија и Хегелова теза да је свака филозофија - израз свога времена и општег „принципа" који у њему влада, и да се од једне филозофије не може захтевати, ни очекивати, више од онога што она у свом времену стварно значи, јер се разлика између појединих периода у историји филозофије и појединих филозофија у тим периодима

може објаснити само кад се познају конкретни узроци промена које се јављају у друштвеним односима и друштвеној свести људи и које дају битно обележје и променама у области филозофије. Маркс је дао основне критерије помоћу којих се могу објаснити битне разлике између главних раздобља историје, а тиме и историје филозофије.

Античка епоха је посебно раздобље у светској историји. Битна обележја дали су јој начин производње и друштвени односи који су се засновали на ропству. Највиши домет ове епохе је стара грчка филозофија. Она је највиши израз схватања света које се формирало на тлу античких градских држава, на коме је највећи значај имала политика.

Епоха феудализма је раздобље у коме су се формирали друштвени односи на темељу феудалне натуралне привреде. У феудализму је суверено владала теологија као општи поглед на свет. И филозофија се нашла у служби теологије, па због тога ова епоха не значи много у њеној историји.

Модерно доба је период у коме се рађа и развија грађанско друштво, засновано на најамном раду који омогућује владавину економије. Овај период има више разних фаза. Он траје и данас. Различита стремљења и обележја модерне филозофије су, више или мање, веран израз промена које грађанско друштво доживљава од свог постанка. Кризе грађанског друштва најављују почетак нове епохе - епохе социјализма.

Свака од ових епоха има своје особености и у оквиру тих особености показује се смисао различитих филозофских идеја, учења, праваца и стремљења. Од тих особености зависи функција филозофије, као и њен утицај. Због тога научна обрада историје филозофије мора у сваком конкретном случају тражити суштинску везу између једне идеје, филозофије или једног стремљења и схватања света које у тој епохи има најопштија обележја, полазећи од основног става да су *владајуће мисли сваке епохе - мисли* владајуће класе.

Међутим, тај став често изазива разне заблуде и неспоразуме. Он се, наиме, често тумачи тако да изгледа као да се све идеје, па и филозофске, могу објаснити као непосредни одраз друштвене средине. Заборавља се, међутим, да је Маркс критиковао теорију друштвене средине, истичући да материјалистичко схватање, по коме су људи производ околности, заборавља да управо људи стварају околности. Ако се све духовне творевине једног времена непосредно тумаче условима друштвеног живота, то су, неизбежно, неистинита и вулгарна објашњења. Између начина производње материјалног живота и начина производње идеја постоји веома много посредних елемената и утицаја. Филозофија иде у ред оних области духа у којима је стваралачка моћ најизразитија и које су због тога највише удаљене од непосредне производње материјалног живота и економске основе друштва. Због тога се иста, или приближно иста историјска ситуација може испољити веома различито, у веома различитим идејама и филозофским схватањима. Најрадикалнија стремљења грађанства у његовој борби против старог (феудалног) поретка и феудалне идеологије нашла је у Француској израз у

атезизму и материјализму. У Немачкој су се испољила у идеалистичкој филозофији, која је са Хегелом достигла свој врхунац. А у Енглеској су грађанском духу највише одговарали деизам и емпиризам, док су материјализам развијали аристократи.

Већ у старој Грчкој се показало да су изузетно високи домети духовног стварарања, нарочито у филозофији и уметности, могући и на незнатном техничком и економском темељу. Показало се да су већи и пресуднији утицаји имали управо они посредни чиниоци који су омогућили слободу мишљења и расправљања, пре свега политика, него сама материјална основа друштвеног живота. То значи да се филозофске идеје једне епохе могу исправно објаснити само кад се узму у обзир све њене особености. Општа теза да су све, па и филозофске идеје, израз свога времена има конкретни смисао само кад се узме у обзир и то да привидно исте, или сличне ситуације крију у себи мноштво невидљивих елемената, међу којима традиција игра посебну улогу, и да ти елементи могу пресудно утицати на формирање разних филозофских учења.

Материјалистичко схватање историје доживело је разноврсна изопачења. Појавило се много разних тумача који уопште нису разумели његову суштину.

Против њега најчешће су се понављала три приговора. Прво, да примена материјалистичког схватања историје у испитивањима духовне производње, а нарочито философије, неизбежно води вулгарном социологизму, тј. плитком и површном свођењу идеја на друштвене услове. Друго, да се развитак филозофије приказује као једнолинијско напредовање и да на тај начин остају непозната многа унутрашња противречја која покрећу филозофију. Треће, да се најочигледније разлике међу филозофима и филозофијама вулгарно објашњавају према текућим идеолошким потребама - у стилу веома упрошћеног дуализма, тако да изгледа да се читава историја филозофије може свести на стални идеолошки рат између материјалиста и идеалиста, у коме је оваки материјализам истинит и напредан, док је оваки идеализам - неистинит и назадан.

Ти приговори озбиљно погађају све тенденције вулгарног тумачења материјалистичког схватања историје, али не погађају његова основна начела. Материјалистичко схватање историје је саставни део Марксове дијалектичке филозофије и само његова умна примена може донети плодне резултате. А примена материјалистичког схватања историје у проучавању историје филозофије показује, пре свега, да се историја филозофије може схватити и објаснити као целина само с филозофског, дијалектичког становишта. Само у том случају она може бити историјски увод у филозофију.

др В. Кораћ
др Б. Павловић